

RESSENYES

ANGHELUȚĂ, Mioara; BALAȘ, Oana-Dana; DRAGA ALEXANDRU, Maria-Sabina; LLINÀS SUAÚ, Joan; MONTOLIÚ PAULI, Xavier (ed.)

Traduccions i diàlegs culturals amb el català

Bucarest: Editura Universității din București, 25, 2018, 200 p. (Romanica)

ISBN 978-606-16-0979-6

El Departament de Llengües i Literatures Romàniques, Filologia Clàssica i Neogrega de la Facultat de Llengües i Literatures Estrangeres de la Universitat de Bucarest s'ha convertit en un centre destacat de la catalanística europea, des d'on es va impulsar recentment la celebració del XVIII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Bucarest, juliol de 2018). El llibre que ens disposem a ressenyar constitueix el resultat imprès del congrés internacional «Llengües i cultures en contacte: el català i l'Europa d'avui. Diàlegs culturals mitjançant traduccions literàries» (17-18 d'abril de 2015), organitzat pel Centre de Lingüística Comparada i Cognitivisme de la mateixa universitat, la Institució de les Lletres Catalanes i l'Institut Ramon Llull, amb la col·laboració de les editorials Meronia i Meteorpress. Aleshores es van reunir a Bucarest una quarantena d'investigadors i professors interessats en la recerca en un àmbit de confluència entre els estudis catalans, la traductologia i el diàleg intercultural. El volum miscel·lani —número 25 de la col·lecció «Romanica» de l'editorial uni-

versitària— aplega catorze articles, corresponents a una selecció dels treballs presentats al col·loqui, incloent-hi en primer lloc les dues conferències plenàries a càrrec de Jana Balacciu Matei i D. Sam Abrams; els altres dotze apareixen per ordre alfabètic del cognom dels col·laboradors (i, per limitacions d'espai, aquí només podem donar unes poques pinzellades de cada un). Tres dels estudis se centren en aspectes o episodis que, situats en moments històrics diversos, es poden encabir estrictament en el ventall d'intercanvis culturals entre Catalunya i Romania (ens referim als treballs de Montoliu, Moțoc, i Pinyol i Vilardell). Farem tot seguit una breu descripció de cada article, respectant l'estructura del recull, del qual han tingut cura els cinc membres del comitè organitzador del simposi.

Jana Balacciu Matei signa el treball «La traducció: una invasió subtil que arrela ben endins. El cas català» (p. 9-18). L'autora hi fa un elogi de la cultura catalana concebut com «un muntatge amb salts en l'espai i en el temps» (p. 9), en què sobre-

surten una sèrie de fites de la traducció literària com a eina de creació d'una literatura nacional i element de reafirmació identitària. Aquest viatge en dues direccions —traduccions del català i al català— comença amb els clàssics medievals: el *Llibre de l'orde de Cavalleria* fou traduït per William Caxton, primer impressor anglès; d'altra banda, el que distingeix Ramon Llull «entre els seus contemporanis és (...) el recurs sistemàtic a la traducció de les seves obres, un procés en el qual ell mateix va participar o va encomanar als seus deixebles» (p. 18). El text fa referència, entre d'altres, als episodis següents: les versions medievals de la *Commedia* (Andreu Febrer), Petrarca i Boccaccio; la revaloració tardana d'Ausiàs March; el redescobriment del *Tirant* en els segles xx i xxi, que es reflecteix en el trasllat a catorze llengües entre el 1969 i el 2013; el gust dels modernistes pel teatre de Maeterlinck i d'Ibsen, i els títols estrangers de la «Biblioteca Popular de L'Avenç»; l'elenc de traduccions impulsades pel programa cultural del Noucentisme; les versions alemanyes de llibres catalans a partir dels anys quaranta de segle XIX, que cal situar, en primer lloc, en el context de l'interès romàntic per les literatures nacionals, i després en el conreu de la lingüística i la filologia romàniques, i els intercanvis entre prohoms de la cultura alemanys i catalans; les més de mil traduccions d'obres literàries al català aparegudes entre el 1962 i el 1968; i, en els darrers anys, el remarcable èxit d'abast europeu d'algunes novel·les de Jaume Cabré.

El text de la conferència de D. Sam Abrams, «La glòria certa d'*Incerta glòria*» (p. 19-30), ens parla de «l'impacte que el ressò internacional de les traduccions estrangeres —al francès, al castellà, al neerlandès, a l'anglès, al romanès— ha tingut sobre la recepció crítica de l'obra mestra de Joan Sales (...) al sistema literari català» (p. 20). Un cas singular, propi d'una comunitat cultural que arrossega complexos d'inferioritat i dependència, en

què el caràcter canònic d'un text literari —«la novel·la catalana més important del segle XX» (p. 20, 30)— no acaba d'obrir-se camí en el seu espai originari mentre no arriba la validació externa, els «experts estrangers» que hi donen l'empenta necessària. Abrams afirma, taxatiu, que la novel·la i l'autor han passat de tenir una posició marginal a ocupar un lloc central en el canó literari català; i tot això, en bona part, gràcies al ressò que les traduccions esmentades, publicades entre el 1962 i el 2014, van tenir als països respectius. De fet, durant decenniis la recepció crítica d'*Incerta glòria* a Catalunya havia estat condicionada greument per una «llarga i accidentada història creativa i editorial» (p. 20) que va retardar el procés de fixació del text definitiu. Alguns paràgrafs de l'article es dediquen a resseguir els aspectes principals d'aquesta enrevesada història textual, fins que Maria Bohigas va establir l'itinerari de lectura de l'obra mitjançant la catorzena edició d'*Incerta glòria* (2014) i una publicació separada d'*El vent de la nit* (2012). Abrams connecta aquestes dades amb unes reflexions a banda sobre el paper determinant de la traducció literària en totes les tradicions culturals. Tria com a exemple el marc referencial que li és més proper, els Estats Units, i explica com la construcció d'una tradició cultural i literària nord-americana, nacional i independent, va passar per distanciar-se dels models colonials subsidiaris de la Gran Bretanya; i, alhora, per recuperar els intercanvis amb els principals països europeus, sovint per mitjà de traduccions. Això el duu a afirmar el següent (tanmateix, obviant el caràcter tot sovint descompensat d'aquests intercanvis): «Les relacions entre les cultures i les literatures dels diferents països del món és una porta que s'obre en dos sentits, de dins cap a fora i de fora cap a dins. La traducció literària és la porta en els dos sentits» (p. 23). Tornant a la magna novel·la de Sales, l'autor dedica una sèrie de comentaris incisius a la peculiar situació interna de la crítica literària catalana a

partir dels anys seixanta. La percepció d'*Incerta glòria* havia anat fluctuant d'ençà d'aleshores entre els «bàndols», aparentment irreconciliables, de Joan Triadú i Joaquim Molas (i els seguidors respectius), fins que ha acabat prevalent la línia del primer, en el sentit de reconèixer sens dubte el valor excepcional del llibre. Abrams també para esment en l'èxit d'*Incerta glòria* en el mercat literari anglòfon, que apunta a «l'excel·lència de l'original i l'espectacularitat de la versió anglesa de Peter Bush» (p. 29) i, sobretot, als bons oficis de l'editor, Christopher MacLehose. El parer entusiasta del crític veu en aquest «assalt al món anglo-saxó, un dels mercats del llibre més difícils de penetrar des de fora» (p. 29) un resultat doble: situa Sales, de ple dret, en la tradició literària europea i internacional, i li assegura de resultes d'això un lloc de referència en el mapa interior de les lletres catalanes.

De Mioara Adelina Anghelută és l'article «Quan una paraula es converteix en "marca registrada": el cas de *Guanyem Barcelona*» (p. 31-50), un treball d'anàlisi discursiva en el marc de les lluites electorals entre partits de la política municipal. L'autora reflexiona sobre les implicacions subjectives del canvi de nom del partit d'Ada Colau a les eleccions del 2014 —de l'inicial *Guanyem Barcelona* al posterior *Barcelona en Comú*— arran d'un cas de suposada «usurpació» de marca, en haver-se registrat per als comicis un altre partit anomenat *Ganemos*. Sílvia Aymerich-Lemos i Kathleen McNerney signen a quatre mans «*Versions múltiples*: un projecte de traduccions literàries mútues entre autors contemporanis» (p. 51-69), en què descriuen la tasca de coordinació d'un programa d'intercanvi i traducció en xarxa d'autors, traductors i col·laboradors a través del blog *e-Versions*, sorgit arran d'un congrés del Pen Club Hongarès a Budapest el 2012. Una iniciativa innovadora que permet la difusió ràpida a través de la xarxa i la promoció mútua creuada dels escriptors adscrits al projecte i els seus traductors.

Núria Busquet Molist ha escrit l'article «*Jerusalem*: traduir l'anglicitat (Translating Englishness)» (p. 71-84), en què mostra una sèrie d'exemples concrets que il·lustren la dificultat de traslladar les referències culturals lligades a la llengua de partida en textos teatrals; l'obra en qüestió és *Jerusalem*, de Jez Butterworth, escenificada a Londres d'ençà del 2009 amb gran èxit de crítica i traduïda al català per Busquet.

La figura de Joan Sales torna a aparèixer, ara en la funció d'editor i mediador cultural, en el treball de Trinidad Escudero Alcamí «L'esforç de Joan Sales i les polítiques de subvenció en la traducció de *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda» (p. 85-94). La canonicitat de la novel·la més difosa de Rodoreda es confirma per la gran quantitat de llengües, trenta-tres, a què ha estat incorporada. Escudero ressegueix aquest llarg procés de projecció internacional i en destaca dues línies d'acció: en una primera etapa, els esforços de Sales com a responsable de Club Editor; i en segon lloc, els programes de subvenció a la traducció literària a càrrec de la Institució de les Lletres Catalanes i l'Institut Ramon Llull. Montserrat Franquesa i Joaquim Gestí són els autors del treball «Hereus d'una llarga tradició. El diàleg entre Catalunya i Grècia a través de les traduccions literàries» (p. 95-106). Franquesa i Gestí, traductors a quatre mans de narrativa neogrega al català —de les novel·les de Petros Màrkaris, i altres autors com ara Skiadaresi, Triandafil·lu, Valtinós, Staikos, Kokanzis—, ofereixen una panoràmica de les versions literàries del grec modern al català i la seva recepció, i s'aturen breument en la tasca d'alguns grecistes notables. Una trajectòria que, malgrat que s'inicia el 1881, fins als anys vuitanta és molt incompleta, escassa i fragmentària (hi destaquen, és clar, els poemes de Kavafis a cura de Carles Riba, i Kazantzakis versionat per Joan Sales i Jaume Berenguer Amenós); però que en els dos darrers decennis s'ha incrementat de manera indiscutible, amb diversitat d'interessos per part

dels traductors i els editors, i una certa preferència per la prosa. L'article es complementa amb un paràgraf sobre la recepció literària catalana a Grècia, fins fa poc més d'una dècada encara molt migrada; i amb dos índexs de traduccions: un de literatura neogrega en català (2000-2015) i l'altre de versions d'obres catalanes en grec (2008-2014). L'article de Coman Lupu «Els cultismes en el català del segle XVIII» (p. 107-112) examina els préstecs del llatí a partir d'un corpus de vint-i-un cultismes basat en el *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes* (2004), coordinat per Sandra Reinheimer Rîpeanu. Lupu remarca que els condicionants extralingüístics i l'expandiment progressiu del castellà a partir del 1714 expliquen la quantitat reduïda de mots llibrescos en el català de l'època. Víctor Martínez-Gil participa en el recull amb el text «Catalunya i Portugal: traduccions i identitat nacional» (p. 113-128). Es comença preguntant sobre la conveniència de traduir o no traduir literatura del portuguès al català (i, per extensió, de les altres llengües romàniques de què un lector culte pot assolir un grau d'intercomprensió òptim); i conclou que traduir és necessari, perquè cada bona versió sempre enriqueix l'idioma d'arribada i, de retop, també aporta nous punts de vista sobre el text original. Centra l'article l'anàlisi de les connexions entre la literatura portuguesa traduïda al català i les ideologies que hi han intervingut, ja que la traducció sovint forma part d'un programa d'acció cultural i presa de consciència nacional i política. Martínez-Gil es fa ressò de diversos tipus d'iberisme a partir de Joan Maragall, que amb el temps han derivat en un lusocatalanisme que es manifesta amb expressions nacionalistes o independentistes. Aquesta anàlisi ideològica el duu a considerar amb detall les implicacions culturals i simbòliques del mot *saudade* —identificat sovint com a culturema, fins i tot com una expressió essencialista de l'imaginari ètnic portuguès—, així com a recercar paral·lelismes lexicosemàntics

amb altres llengües del nostre entorn (les romàniques i l'alemany). Xavier Montoliu Pauli, d'altra banda, és l'autor de «*Catalonia vista per Nicolae Iorga: o mică țară latină*» (p. 129-150). Montoliu presenta de manera minuciosa, amb notes molt documentades, les circumstàncies d'escriptura i publicació del volum *O mică țară latină: Catalonia și expoziția din 1929. Note de drum și conferințe* [Un petit país llatí: Catalunya i l'exposició de 1929. Notes de viatge i conferències] (1930), de l'historiador, acadèmic i polític romanès Nicolae Iorga, que l'any anterior havia visitat Barcelona i algunes localitats pròximes. Una visita breu, de menys de deu dies, acompanyat sovint per Josep Puig i Cadafalch, que permetrà al diplomàtic romanès ampliar la informació de primera mà sobre Catalunya inclosa en el llibre *Cîteva zile în Spania* [Alguns dies a Espanya] i donar al territori un caràcter més individualitzat. El text de Iorga, que consta de noranta-tres pàgines, està dividit en tres apartats: I. Notes de viatge; II. Dues conferències sobre Catalunya; i III. Tast de traducció de poesia catalana. Diana Moțoc signa «Traduccions literàries catalano-romaneses: un diàleg intercultural» (p. 151-162). Proposa un repàs diacrònic d'anada i tornada als contactes entre les llengües (i cultures) catalana i romanesa, que s'han vist obstruïts històricament per la condició perifèrica de totes dues dins l'Europa neollatina, i pels règims respectius de signe dictatorial i autàrquic durant bona part del segle xx. Quant a les versions català-romanès, aquesta tendència es va capgirar de manera molt substancial a partir dels anys noranta, sobretot amb la creació de la molt fructífera «Biblioteca de Cultură Catalană» de l'editorial Meronia a Bucarest i altres iniciatives editorials posteriors. Si ens atenim a l'intercanvi en sentit invers, romanès-català, és evident que durant molts anys no es podia parlar de reciprocitat. Per sort, sembla que durant la darrera dècada hem assistit a una certa normalització de les traduccions de poesia (en edició bilingüe) i de

narrativa del romanès al català; ja ho insinuaven les publicacions d'Eliade, Sorescu i Blandiana, entre altres (i ho confirmen les més recents d'Istrati, Cărtărescu o Stănescu, posteriors a la redacció del treball de Moțoc). Ramon Pinyol i Torrents i Laura Vilardell Domènech són els autors de «La censura franquista contra un intel·lectual addicte al règim. El cas del romanès Vintilă Horia i la traducció al català de *Déu ha nascut a l'exili*» (p. 163-178). L'estudi ressegueix la singular peripècia d'aquest lletraferit exiliat, escriptor en romanès, francès i castellà, que el 1953 es va establir a Madrid i a partir de llavors es va convertir en un intel·lectual promocionat pel règim de Franco. La novel·la esmentada li reportà el Premi Goncourt el 1960 i, després d'una llarga polèmica a França a causa del perfil filofeixista de l'autor, l'editorial Vergara la va publicar en català, dins la col·lecció «Isard». Però Horia no sempre pogué restar al marge dels efectes de la censura: l'article recull en dos annexos el pròleg, censurat, que l'autor havia escrit expressament per a l'edició catalana; i unes galerades d'un text, coincident en part amb aquell, que es conserven a la Biblioteca de Montserrat. Dària Serés ha contribuït al llibre amb «Dificultats de traducció: interjeccions i frases expressives com a elements culturals i signes lingüístics» (p. 179-188). La reflexió metalingüística sobre les frases interjectives catalanes, de les quals es destaca la semàntica sovint difusa i el component subjectiu, es combina amb una anàlisi contrastiva de com s'han tractat en textos de ficció traduïts al castellà i a l'anglès (en concret, a partir d'un

corpus de contes de Quim Monzó). Jaume Silvestre Llinares, finalment, presentà en el simposi la seva versió de la novel·la *A esmorga* [La gresca], d'Eduardo Blanco Amor, publicada per El Gall Editor (Pollença) el 2014, des de la perspectiva de la interculturalitat. El treball «La traducció al català d'*A esmorga*, un diàleg català-gallec» (p. 189-200) s'ocupa dels contactes culturals entre Blanco Amor i la literatura catalana —es posa en relleu sobretot la relació humana i literària amb el dramaturg Ricard Salvat—, a fi d'explicar l'escaiença de traduir la novel·la i justificar-ne l'interès. Després s'atura a glossar l'estat de la qüestió quant a les versions entre el gallec i el català, en el context precari de l'intercanvi directe entre les cultures minoritzades d'Espanya: la percepció de la crítica és que, més enllà d'uns pocs escriptors consagrats, com Suso de Toro i Manuel Rivas, l'oferta és escassa i poc rellevant. El darrer apartat es dedica a exemplificar algunes solucions adoptades en traduir *A esmorga*, amb atenció especial als cultuemes i la fraseologia, fruit de l'àgil recreació de l'oralitat en la novel·la.

Certament, aquest volum no fa sinó evidenciar la cada vegada més estreta cooperació cultural catalano-romanesa i posa a l'abast del públic un conjunt de contribucions la riquesa del qual rau en la mateixa heterogeneïtat dels continguts.

Sebastià Moranta Mas
 Philipps-Universität Marburg
 Institut für Romanische Philologie

